

spělé technice tehdejší a zřízení poddanském, aniž orba dopouštěla vydatnějšího stoupaní populace.

Pro řemeslo na místní odbyl pracující nebylo v této soustavě místa. Řemeslo jakožto historická forma drobné výroby průmyslové, a cechy, jakožto organizace pro místní úpravu průmyslové výroby a spotřeby, mohly udržeti své vládnoucí postavení v hospodářské organizaci lidstva potud, pokud právě trvala vzájemná uzavřenost hospodářství městských. Jakmile zdokonalování dopravnictví a vývoj obchodu i odklizení právních překážek vzájemného styku hospodářského po celém státě záměrnou politikou novodobého centralisovaného státu bořilo vzájemnou uzavřenost měst a krajů, stávaly se bezúčinnými monopoly řemeslnické. Bylo-li cechu lze obmeziti počet mistrů na »místní potřebu« nebo jej dokonce uzavřeli, nemohl nyní zabrániti spotřebitelům, aby neodebírali své potřeby lépe nebo laciněji odjinud. Vznikala soutěž větších měst proti malým, čím cítnější, čím více se cechy menších měst uzavíraly vkusu a pokroku, tvořila se nová výrobní odvětví a nové techniky, celý stát stával se nyní jediným odbytištěm, které — nehledíc ani k usilovné péči o export tovarů — poskytovalo místo průmyslové velkovýrobě, i finance státní vyhledávaly silnějších subjektů daňových — zkrátka celý hospodářský a politický rámeček, v němž cechy vznikly a původně s prospěchem působily, nyní mizel a s ním hynuly a mizely i dobré stránky a úkoly i existenční oprávněnost a blahobyt cechů.

§ 16. Soustava koncesní a rušení cechovní samosprávy v cizině.

I. Pro tyto příčiny došlo všude ke státnímu zakročování proti cechům, jichž odstranění bylo — ovšem ojediněle — požadováno již ve středověku a jež zobecnělé nešvary činily nepopulárními u všeho obyvatelstva. Státní moc, zatím zmohutnělá, ideami hospodářského merkantilismu a politického absolutismu proniknutá, dvojím směrem zasahovala ve vývoj práva živnostenského: jednak o b m e z o v a l a s a m o s p r á v u c e c h o v n í, nahrazujíc cechovní právo živnostenské normami státními, jednak d o p o u š ť ě l a v z n i k á n í p r ů m y s l o v ý c h p o d n i k ů i mimo všechno zřízení a s v a z e k c e c h o v n í.

Obecně vytvořoval se názor, že všeliká cechovní práva jsou odvozena od moci státní, která je může opět měniti nebo zrušiti, a tohoto práva se užívalo vždy vydatněji: cechovní soudnictví odstraňo-

váno nebo na nepatrné spory obmezováno, podmínky nastoupení živnosti i přijetí do cechu, učednictví, tovaryšství a vandru i zkoušky mistrovské určoval úřad, při jehož rozhodování přiznán cechům již jen poradní hlas technický. Vždy více rostla řada živností, jichž provozování nezáviselo na přijetí do cechu, nýbrž přímo na státní koncesi. Konečně veliká finanční potřeba státu, snaha po husté populaci a co největším povznesení vývozního obchodu a průmyslu vedla k tomu, že bylo zřizování velkých podniků s mechanickými silami a větším počtem dělnictva pracujících (továren) netoliko dopouštěno, nýbrž i všemožně podporováno pozitivně (jako na př. zřizováním škol, pořádáním výstav, lákáním podnikatelů i dělníků z ciziny, zaručováním náboženské tolerance, osvobozováním od daní a povinnosti vojenské i udílením výrobních monopolů a premií na nové vynálezy a přímými podporami peněžními i zařizováním vlastních průmyslových podniků státních). Jako však cechy upravovaly v zájmu spotřebitelstva do nejmenších druhů detailů proces výrobní, tak i stát pečoval o výrobní techniku vydáváním výrobních reglementů technických, úředním dozorem nad jejich zachováváním a pověřováním jakosti vyrobených produktů.

II. Tého soustavě všestranného státního zasahování a upravování výroby průmyslové, která tvořila přechod od soustavy cechovní k soustavě svobody živnostenské, říkáme soustava koncesní. Postup od soustavy cechovní byl arci v různých zemích různý.

V Anglii cechy (zvl. textilní) zřizovány královskými výsadami již od 12. stol., nebyly však zřízeny ani ve všech místech ani pro všechny živnosti, neměly ani tolik privilegií a právomoci, ani tak významného monopolického postavení jako v Německu. Od konce 13. stol. počíná silný vliv státní správy, záhy vydávají se i technické reglementy. V 16. stol. nařízena úřední revise všech stanov, odňato cechům právo určovati ceny a obmezena podstatně jejich jurisdikce. R. 1562 Alžbětin učednický zákon pro hlavní současné živnosti nařídil 7letou učební dobu, určil poměr počtu učňů k počtu tovaryšů, služební a výpovědní lhůty tovaryšů (byli najímáni na celý rok práce se $\frac{1}{4}$ letní výpovědí), pracovní dobu (12 hodin v létě, v zimě od svítání do noci), mzdu měli každoročně určovati smírčí soudcové a městské magistráty, kteří měli rozsuzovati též ve sporech mezi mistry a učni a tyto chrániti. Avšak soudy prohlašovaly doslovným výkladem zákona Alžbětina za zcela svobodná netoliko všechna nově

vznikající odvětví živnostenská, nýbrž i všechna stará, byla-li provozována mimo města a městečka. R. 1623 zrušil parlament všechny dosud udělené monopoly a privileje. Mohutným vývojem velkopřumyslu upadaly technické řády i cechovní statuty již od stol. 18. v zapomenutí, praxe vnitřní živnostenské politiky brala se směrem svobodnickým, živnostenská svoboda vyvíjela se znenáhla v e d l e cechů, takže zrušení parlamentních a municipálních výsad cechovních, nastalé teprv v r. 1835, mělo ráz již jen formální.

Ve Francii svobodný vývoj cechův obmezován byl silnou mocí královskou, arci předem v zájmu fiskálním, nikoliv národohospodářským. Již r. 1382 podřízeny cechy královskému představenému, který vykonával policii, udílel mistrovské právo a vybíral státní dávky. V druhé polovině 16. stol. nařízeno, aby všechny živnosti byly organisovány v cechy, přístup k nim usnadněn a zavedena obmezená volnost stěhovací, vedle toho však udílena větším a složitějším závodům průmyslovým zvláštní privilegia. R. 1560 vyslovena zásada, že všechny nové vynálezy jsou mimo úvazek cechovní. V 17. stol. Colbertem (1660—1684) počíná období všestranného pozitivního pěstění velkopřumyslu a státní reglementace veškeré výroby živnostenské. Ze všech zemí a národů byli povoláváni a penězi i listí lákáni nejlepší dělníci, umělečtí řemeslníci, inženýři, umělci atd., a naopak vystěhování dělníků ze specificky francouzských odvětví zabraňováno i vězením, zřizovány vzorné státní továrny na porcelán (Sèvres), gobeliny, čalouny (Beauvais) a za 17 let vydány Colbertem 44 řády výrobní, silně zvýšen ochranný tarif celní. Nařízení Colbertova přivedla veiký rozkvět čelných odvětví francouzské industrie a převahu její nad cizinou. Postupem času zastaraly ovšem Colbertovy technické reglementy a vždy více vystupovaly v popředí stinné stránky jeho systému; přemíra státního poručníkování průmyslové organisace, techniky i ekonomiky a byrokratické provádění činilo státní úpravu vždy nesnesitelnější. Tím připravena půda ideám fyziokratickým o národohospodářském prospěchu svobody hospodářské, a zejm. i živnostenské. Roku 1775 Turgot fakticky odstranil řády technické a 1776 pokusil se zavést úplnou živnostenskou svobodu (až na 4 živnosti: lazebníky, lékárníky, zlatníky a knihtiskaře); právo na práci prohlásil za nejposvátnější majetek a zákony jemu se příčíci za nepřirozené a ipso facto neplatné, cechy za groteskní a tyranské a za výsledek sobectví, zřetnosti a násilí. Turgot záhy padl a dekret jeho odvolán, ale cechy zatím zrušené (v Paříži) buď obnoveny nebo zreformovány a revoluční zákonodárství z 2. března

1791 zrušilo cechy nadobro, takže zakázáno (17. června 1791) dokonce všem podnikatelům, při svých sdruženích o svých předstíraných společných zájmech se usnášeti a úředníky voliti a zavedlo v principu plnou svobodu živnostenskou.

Každý mohl nyní svobodně provozovati živnost, zaplatil-li předepsanou daň, mistři, kteří si své živnosti zakoupili, odškodnění pašalem 40 mil. fr., jež byly nadto vyplaceny v assignatech. Od počátku 19. stol. nepřestávaly však pelice o obnovení cechů, zejm. svoboda živností potravinářských působila potíže (Napoleon organizoval proto řezníky a pekaře znovu jako živnosti koncesní) a stejně ani zákaz koalicí neodstranil tovaryšské spolky (compagnonnages) přes to, že byl zmírněn teprv Napoleonem III. r. 1864 (volnějši rozvoj dopouštíel svazům teprv zákon z r. 1884).

V Německu po cechovním rozkvětu v letech 1400—1550 byl cechovní úpadek a nešvary — při nedostatku silné moci ústřední — horší než kdekoli v jinde. Pokusy říšské vlády o potírání cechovních zlořádů — první větší z r. 1530 — častěji opakované byly bez účinku, také říšský řád cechovní ze 16. srpna 1731, který zotřoval vrchnostenský dozor a obracel se zvl. k nešvarům v tovaryšství a učednictví, zůstal na papíře, protože nebylo říšské exekutivy a zejm. v menších státech a svobodných městech říšských cechové dovedli s úspěchem se opřít všemu energičtějšimu jeho provádění. Jen v jednotlivých územích zeměpánové pokusili se o reformu, zejm. Prusko (které r. 1732 vydalo jednotné vzorné stanovy pro každý obor živností), z části pak r. 1758 Vírtembersko a r. 1780 Sasko. Převrat francouzský z r. 1791 nemohl ovšem zůstat bez vlivu; první německé státy, v nichž prohlášena živnostenská svoboda, byly státy pod francouzským panstvím stojící, zejm. Vestfálsko. V dobách největšího pokoření Pruska Napoleonem I. vláda pruská 2. listopadu 1810 a 7. září 1811 zavedla současně s osvobozováním selského lidu živnostenskou svobodu (reformní zákonodárství Stein-Hardenbergovo), průkaz způsobilosti ponechán jen pro (34) živnosti veřejné důvěry žádající (lékárníci, zeměměřiči, stavební živnosti a pod.). Také jiné státy německé (Bavorsko, Vírtembersko, Badensko atd.) upravovaly cestu živnostenské svobodě. Pozdějši doby reakční vlivem cechovníckého hnutí řemeslnictva samého způsobily i v Prusku v letech 1845 a 1849 obmezení živn. svobody, teprve od počátku let 1860 zaváděna v jednotlivých státech, zejm. v Oldenbursku, Sasku, Vírtembersku a Badensku živnostenská svoboda a dne 21. června za nové vlny liberalistické 1869 vydán pro celý severoněmecký bund je d-

notný liberální řád živnostenský, od r. 1872 resp. 1873 na celou říši německou rozšířený.

Zatím byla živnostenská svoboda rozšířivší se z Francie r. 1795 na Belgii, zavedena již také r. 1813 ve Španělsku, r. 1814 v Anglii (kde ostatně ve skutečnosti platila již mnohem dříve), r. 1819 v Holandsku, r. 1838 v Norsku, r. 1846 ve Švédsku, r. 1848 spolkovou ústavou zásadně i ve Švýcarsku (ve většině kantonů platila již dříve), r. 1859 v Rakousku, r. 1864 v Itálii (pro celé království, jednotlivé státy ji rovněž měly již dříve), již poč. 19. stol. usilovali o její zavedení španělské stavové, což bylo však zmařeno reakcí královskou atd.

§ 17. Vývoj velkého průmyslu a průmyslové politiky v Rakousku do polovice 19. století.

I. Nehledíc k nečetným odvětvím, která jako jinde i u nás od počátku svého vzniku byla provozována ve formách velkovýroby, jako hornictví, jehož první skvělé období počalo již stoletím 13., nebo sklářství, které již počátkem nového věku bylo u nás průmyslem exportním, počíná vývoj velkého průmyslu v Čechách (a tím i v Rakousku, jehož byly země koruny české nejvýznačnějšími, ne-li až do stol. 19. snad jedinými zeměmi průmyslovými kromě Vorarlberska) a vývoj průmyslové politiky po válce třicetileté vnikáním ideí merkantilistických. V duchu těchto ideí usilováno o vypěstění tuzemského průmyslu, jímž »dostane se mnoha lidem poctivé výživy, suroviny udrží se v zemi a zpracovávají se vlastními poddanými, lidé odvracejí se od nečinnosti a přivádějí k počestnému živobytí a tím pak i daně snadno se platí a peníze, které by jinak šly do ciziny, zůstávají v zemi«.

Zvlášť vydatné zvýšení daňové síly národa bylo rozhodno pro celé první století této politiky. Tíseň peněžní, která bývala v jiných státech dočasnou, byla v Rakousku trvalá; vedení ustavičných válek s Tureckem, Francií, Pruskem a j., udržování stálých vojsk v Itálii, Porýnsku, Holandsku, Uhrách pohlcovalo třetinu až polovici veškerých příjmů státních, kdežto zdroji, jaké měly Španělsko, Anglie a Holandsko, v Rakousku nebylo, výtěžky stříbrných dolů od 17. stol. klesaly a příjmy z komorních statků, solivarů, cel a berní nedostačovaly potřebě — cílem bylo ne tak rozmnožení blahobytu širokých vrstev národa, jako získati víc poplatníků a silnějších, vytvořiti velkoprámysl, který by byl s to, aby nesl břímě velmocenského postavení státu.